

פסוקים ופסיעות: מסעות במקורות



לומדים יהדות כל היום בכל מקום בעולם
תכנית לימודים 2018



NOV.11.18
www.theglobalday.org

A Project of the Aleph Society

עם נודד

סנדרה לילינטל

הקדמה (10 דקות)

הערה למנחה: הערה למנחה: היחידה ניתנת להעברה במסגרת של 75 דקות, או של 60 דקות אם יש צורך. ליחידה בת 60 דקות יש להשמיט את חלקים 6, 8, 9.

ברוכים הבאים ליום העולמי ללימוד יהדות!

היום נעמיק באופן שבו חווית הגלות עיצבה את העם היהודי, מתקופת המקרא ועד לימינו. מהגלות הראשונה, מארץ ישראל לבבל, הנדודים והפיזור בתפוצות עיצבו את העם היהודי וקבעו את אופיו.

בין אם אנחנו מאמינים שעודנו במצב של גלות, ובין אם אנחנו סוברים שהגלות כבר הסתיימה, יהודי רבים בתפוצות מתמודדים עם הנושא כאשר הם באים לבחון את הזהות היהודית שלהם. רוב יהודי העולם כיום אינם נאלצים להתמודד עם גלות כפויה, אבל נושאים כמו קבע וארעי, נטיעת שורשים ועקירתם, ממשיכים להעסיק אותם.

נחישות היא תכונה מובהקת של העם היהודי, שאפשר אולי לייחס אותה להיסטוריה ארוכה של נדודים בין עמים אחרים. נעיין במספר דרכים שבהן ההיסטוריה המשותפת של גלות עשויה לסייע לנו לשגשג במסע המתמשך של העם היהודי. נתחיל בדוגמא אחת של נחישות יהודית, אותה מביא הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ. הרב שטינזלץ הוא אחד ההוגים המובילים של תקופתנו, והוא ידוע בעיקר בזכות פירושו המקיפים לתלמוד ולתנ"ך, ועבודתו בתחום הקבלה.

מקור 1: הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ: "האם יש לנו תכונות ייחודיות?" בתוך: **אנו היהודים.**

העם היהודי סבל באופן מיוחד ממסעות השמדה, החל ממלחמות בר כוכבא ועד לימינו. מאידך, לעם היהודי יש יתרונות רבים שקשורים בקיום הפיסי. מצב הגלות, על אף הקשיים המהותיים הכרוכים בו, מספק ליהודים אפשרות – שאינה קיימת עבור רוב תושבי הארץ, - לדוד ולהגר ממקום למקום. יתרה מכך, מצב הגלות מאפשר גמישות מסוימת, והרגילה את היהודים להסתגלות לתנאים חדשים. לדוגמא, עמים שעיקר הכלכלה שלהם התבססה על עבודת אדמה היו רגישים במיוחד לכל אסון טבע, בעוד שהיהודים לא הושפעו באותה מידה מקטסטרופות כגון אלה.

< שאלו:

1. האם לדעתכם דברי הרב שטינזלץ תקפים לגבי החיים היהודיים כיום? מדוע?
2. איפה נפגשת הזהות היהודית עם הלאומיות או האזרחות? האם הזהות היהודית קודמת לאזרחות, או שהאזרחות קודמת לזהות היהודית?

לדברי הרב שטינזלץ, שנות הנדודים הן חלק משמעותי וראשוני מן החוויה היהודית. נעיף מבט קרוב יותר בגלות בבל, לאחר חורבן בית ראשון.

חלק ראשון: חוויית הגלות הראשונה (15 דקות)

בספר ירמיהו מתואר כיצד עם ישראל נשלח לגלות בבל למשך שבעים שנה. ירמיהו היה נביא במאה השישית לפנה"ס, בסוף תקופת בית המקדש הראשון ולאחר חורבנו.

מקור 2: ירמיהו כט, י-יד.

כִּי כֹה אָמַר ה' כִּי לֹא מְלֵאת לְבַבְךָ שְׂבָעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם וְהִקְמֵתִי עֲלֵיכֶם אֶת דְּבַר־יְהוָה הַטּוֹב לְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל הַמְּקוֹם הַזֶּה: כִּי אֲנִי יוֹדְעֵתִי אֶת הַמַּחְשְׁבֹת אֲשֶׁר אֲנִי הוֹשֵׁב עֲלֵיכֶם נְאֻם ה' מַחְשְׁבוֹת שְׁלוֹם וְלֹא לְרָעָה לְתֵת לָכֶם אַחֲרַיִת וְתִקְוָה: וְקִרְאתֶם אֶתִּי וְהִלַּכְתֶּם וְהִתְפַּלַּלְתֶּם אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי אֲלֵיכֶם: וּבְקִשְׁתֶּם אֶתִּי וּמָצְאתֶם כִּי תִדְרָשְׁנִי בְּכָל לְבַבְכֶם: וּנְמַצְאתִי לָכֶם נְאֻם ה' וְשִׁבְתִּי אֶת שְׁבִיתְכֶם [שְׁבוּתְכֶם] וְקִבְצְתִי אֶתְכֶם מְכַל הַגּוֹיִם וּמְכַל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הִדְחֵתִי אֶתְכֶם שָׁם נְאֻם ה' וְהִשְׁבַּתִּי אֶתְכֶם אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם מִשָּׁם:

< שאלו:

1. מי הדובר בפסוקים הללו, ומדוע זהותו משמעותית? מהי ההבטחה המתוארת כאן? מהם התנאים המתוארים בגלות?
2. אם אורך הגלות היא 70 שנה, בכמה דורות מדובר? האם זהו זמן מספק להפוך את הגלות לנורמה, ואת המולדת לזיכרון עמום?
3. האם לדעתכם מישהו שיצא עצמו לגלות האמין שילדיו ונכדיו ישובו לארץ ישראל? כיצד היציאה לגלות השפיעה על התרבות של העם אם העם תפס את הגלות כמצב מתמשך ותמידי, ולא ארעי?

המסע לגלות והשיבה מהגלות שבעים שנים מאוחר יותר הם המקור לפיזור היהודי בתפוצות. הניסיון הראשוני של הגלות היה האם העם יוכל לשרוד עם זהות לאומית ללא מולדת. עם מולדת כרוכים בדרך כלל זה בזה. על מנת לשרוד כעם מחוץ למולדת, היה צורך לאזן את הגעגועים לחיים שהיו עם תקווה לעתיד, ועם היכולת לעשות את המירב לחיות חיים נורמטיביים בתקופה שבין לבין. תנועה זו של רצוא ושוב בין התקווה לשיבה להבטחה לעתיד ודאגה להווה נכחת בכל תקופה בהיסטוריה היהודית, מן התקופה המקראית ועד היום. נשווה את גלות בבל למצבים מאוחרים יותר של גלות.

חלק שני: מגלות לתפוצות (20 דקות)

מקור 3 לקוח גם הוא מספר ירמיהו. נשווה את מקור 2 למקור 3 במהלך הקריאה.

מקור 3: ירמיהו כט, ד-ז.

כֹּה אָמַר ה' צְבָקוֹת אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלִיתִי מִירוּשָׁלַם בְּבֶלְהָ: בְּנֵי בְתִימִים וְנָטְעוּ גִזְוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָן: קָחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָנִים וּבָנוּת וְקָחוּ לְבָנֵיכֶם נָשִׁים וְאֶת בָּנוֹתֵיכֶם תִּנּוּ לְאֲנָשִׁים וְתִלְדְנָה בָנִים וּבָנוֹת וְרַבּוּ שָׁם וְאַל תִּמְעָטוּ: וְדַרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה וְהִתְפַּלְלוּ בַעֲדָהּ אֵל ה' כִּי בְשָׁלוֹמָה יִהְיֶה לָכֶם שְׁלוֹם:

< שאלו:

1. מיהו הדובר בטקסט, ומדוע זהותו משמעותית? מה ההבטחה המובאת בטקסט? כיצד היא שונה ממה שמובא במקור 2?
2. האם השינוי בגישה מפתיע אתכם? כיצד, ומדוע?
3. מה מספר לנו הטקסט על האחריות האישית להישרדות העם היהודי?

מעניין לציין שהרשות – ולמעשה, גם העידוד – לבנות חיים בגלות מופיעים כבר בירמיהו כט, ד-ז, עוד לפני ההבטחה שעם ישראל ישוב לארצו בהמשך הפרק, ירמיהו כט, י-יד. עידוד זה לחיות חיים רגילים וליהנות מהשפע שבגלות נראים סותרים להבטחה לשוב לארץ. למעשה, יהודים רבים שהתיישבו בבבל נותרו שם אחרי שהגלות הסתיימה. ירמיהו מכיר בכך שאפילו כאשר אין ברירה אלא לצאת לגלות, אין המשמעות שחובה לחיות בתודעת אבל תמידית לכל אורך הדורות. אפשר לבנות קהילות ולהמשיך לחיות כיהודים על אדמת ארץ אחרת.

ומה קורה לאחר 70 שנות גלות? מצב זה מתואר במקור 4, הלקוח מספר עזרא. עזרא הסופר היה כהן במאה ה-5 לפנה"ס. ספר עזרא מתאר את היהודים המוגלים שחיים בשלווה בבבל, ומקבלים הזדמנות לשוב לירושלים ולמסורת היהודית, תחת הנהגתו של עזרא. במקור 5 מובא פירוש רש"י לפסוקים אלה. רש"י חי ופעל בצרפת במאה ה-11. הוא נחשב גדול פרשני המקרא והתלמוד, והפרשן היהודי המוכר והידוע ביותר בעולם. במקור 6 מובא קטע מתוך פירושו של הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ לספר עזרא.

< הנחו את המשתתפים לקרוא את מקורות 4, 5, 6 בחברותא.

לימוד בחברותא הוא לימוד בזוגות. לימוד טקסט יחד עם אדם נוסף מאפשר שיתוף ברעיונות ותובנות במהלך העיון המשותף.

מקור 4: עזרא א, א-ד.

וּבִשְׁנַת אֶחָת לְכוּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרְס לְכָלוֹת דָּבַר ה' מִפִּי יִרְמְיָה הָעִיר ה' אֶת רוּחַ כְּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרְס וַיַּעֲבֵר קוֹל בְּכָל מְלֻכוֹתָו וְגַם בְּמִכְתָּב לְאִמֹר: כֹּה אָמַר כְּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרְס בְּל מְמַלְכוֹת הָאָרֶץ גִּתָּו לִי ה' אֱלֹקֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא פִקֵּד עָלַי לְבָנוֹת לוֹ בַּיַּת בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה: מִי בָכֶם מִכָּל עַמּוֹ יְהִי אֱלֹקֵי עַמּוֹ וְעַל לִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיְבִן אֶת בַּיַּת ה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל הוּא הָאֱלֹקִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם: וְכָל הַנְּשָׂאֵר מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הוּא גָר שָׁם יִנְשְׂאוּהוּ אֲנָשֵׁי מְקוֹמוֹ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבְכֹוֶשׂ וּבְבִהֶמָה עִם הַנְּדָבָה לְבַיַּת הָאֱלֹקִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם:

מקור 5: רש"י, עזרא א, ג-ד.

וכל הנשאר. וכל יהודי הנשאר במקומו שלא יוכל לעלות מחמת שאין לו ממון: **ינשאוהו.** מצוה אני לאנשי מקומו שיעניקוהו וינשאוהו בכסף ובזהב ורכוש ובהמות למען יוכל לעלות לירושלים עם הנדבה אשר יתנדבו אנשי מקומו לבנין הבית שאף האומות יש בהם אשר היו מתנדבים נדבה לבנין הבית: לבית האלקים אשר בירושלים.

מקור 6: הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ, פירוש לעזרא א, ד.

היה ברור לכורש שלא כל היהודים ייענו לקריאתו, משום שבבל מרוחקת מארץ ישראל, והמסע היה מפרך. על כן, הוא אמר: "וכל הנשאר מכל המקומות אשר הוא גר שם, ינשאוהו אנשי מקומו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה עם הנדבה לבית האלוקים אשר בירושלים". כורש שכנע יהודים שהחליטו שלא לשוב לכל הפחות לסייע לאלה שבחרו ללכת. הוא אפילו דחק בהם לשלוח נדבות לירושלים. כורש אולי ידע ואולי לא ידע שהיהודים השבים עמדו להגיע לארץ שוממה. למרות זאת, הוא הבין שידרש להם כסף לא רק למסע. בנוסף, כורש עצמו, יחד עם מלכים נוספים, תרם כסף וכלים למקדש, ודרש מהיהודים להשתתף ביוזמה התנדבותית זו.

על כן, הצהרת כורש הייתה יותר מאשר הרשאה ליהודים לשוב לארץ ישראל. הוא עודד אותם באופן פעיל לשוב ולבנות את המקדש, ולייסד לעצמם בית לאומי.

< לדין בחברותא:

1. כורש מבין שהיהודים בבבל לא ישובו בהכרח למולדתם, וכורש מתייחס ל"כל הנשאר" – אלה שיישארו בבבל, בגלות. האם התיאור מפתיע אתכם? כיצד הוא שונה ממה שירמיהו חזה לגבי עתיד העם היהודי בגלות?
2. רש"י מציג הסבר אפשרי אחד לגבי הסיבה שבגללה חלק מהעם לא ישוב לארץ ישראל. האם תוכלו לחשוב על סיבות נוספות שבגללן היהודים לא ישובו לארצם?
3. המקורות רומזים שהישארות בגלות היא מצב סביר ומקובל. מה דעתכם?

< כנסו את הקבוצה ובקשו מהחברותא לשותף תובנות מתוך הלימוד המשותף.

בין תקופת ירמיהו לתקופתו של עזרא, חלק ניכר מהעם היהודי עבר תהליך מתפיסה עצמית כעם בגלות לתפיסה של עם שמסוגל לחיות מחוץ לגבולות ארצו, אפילו אם יש לו יכולת לשוב.

מן המקורות שהובאו כאן נראה שהגלות הכפויה לא החריבה את העם היהודי; אדרבא, הגלות טיפחה בעם נחישות ויכולת הסתגלות. הנחישות והתרבות הנוודת שפיתח העם עזרו לו בתהליך ההסתגלות למצב מתמשך של גלות.

חלק שלישי: תפוצות (20 דקות)

מקור 7 הוא שיר מאת רבי יהודה הלוי (1075-1141) על חייו בגולה. רבי יהודה הלוי היה משורר יהודי שחי בספרד המוסלמית והנוצרית. הוא עזב את ספרד כדי לעלות לארץ ישראל בשנת 1140, אבל נפטר זמן קצר אחרי שהגיע לארץ.

מקור 7: רבי יהודה הלוי, לבי במזרח

לְבִי בְּמִזְרָח וְאֶנְכִי בְּסוֹף מַעְרָב
אֵיךְ אֶטְעֶמָה אֶת אֲשֶׁר אֶכֶל וְאֵיךְ יַעֲרֵב
אֵיכָה אֲשַׁלֵּם נְדָרֵי וְאֶסְרִי, בְּעוֹד
צִיּוֹן בְּחֶבֶל אֲדוֹם וְאֲנִי בְּכַבֵּל עֶרֶב
יִקַּל בְּעֵינַי עֹזֵב כָּל טוֹב סִפְרָד, כְּמוֹ
יִקַּר בְּעֵינַי רְאוֹת עִפְרוֹת דְּבִיר נְחָרֵב

< שאלו:

1. כיצד מרגיש רבי יהודה הלוי ביחס לחייו בספרד? למה הוא מתייחס במילים "כל טוב ספרד"?
2. כאשר כתב רבי יהודה הלוי את השיר, הוא מעולם לא היה בארץ. למה בדיוק הוא מתגעגע?
3. האם לדעתכם נפוצה בארץ תחושת הגעגועים בקרב יהודים המתגוררים מחוץ לארץ ישראל?

כיצד חי העם בגלות? האם הוא התגעגע לארץ ישראל? האם היהודים שכחו מארץ ישראל והמשיכו בחייהם? רבי יהודה הלוי משורר על געגועים לארץ ישראל, שמונעים ממנו ליהנות באופן מלא מן השפע בספרד. ועם זאת, אחרים לא הרגישו את כאב הגלות באותו אופן.

מקור 8 לקוח מספר מיכה. הנביא מיכה חי במאה ה-7 לפנה"ס, ונבואותיו המפורסמות הולחנו והוקראו במשך אלפי שנים. רבי יעקב בן מאיר, הלוא הוא רבנו תם מבעלי התוספות, היה חכם צרפתי בן המאה ה-12, נכדו של הפרשן הגדול רש"י. במקור 9, כותב רבנו תם על היהודים החיים בבארי ואוטרנטו (ערים באיטליה של היום), תוך שימוש בפסוקים מספר מיכה.

מקור 8: מיכה ד, ב.

וְהִלְכֻּ גוֹיִם רַבִּים וְאָמְרֻ לְכֹן | וְנַעֲלָה אֶל הַר ה' | וְאֶל בֵּית אֱלֹקֵי יַעֲקֹב | וְיִרְנְנוּ מִדְּרָכָיו | וְנִלְכְּהוּ בְּאַרְחֻתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַיִם:

מקור 9: רבנו תם, ספר הישר, פרק תש"ו, עמ' צ.

כי מבארי תצא תורה ודבר ה' מאוטרנטו

< שאלו:

1. למה מתכוון לדעתכם רבנו תם בשילוב הפסוק ממיכה?
2. האם אפשר להקים בהצלחה חיים במקום חדש? האם תמיד יישארו געגועים למקום שממנו אדם הגיע?
3. כיצד הקשר המתמשך לתורה מסייע לעם היהודי לשרוד מחוץ לארץ ישראל?

מיכה חי כ-150 שנה לפני חורבן הבית, אז ניבא "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". רבנו תם לוקח את הפסוק ומנסח אותו מחדש, כדי לבטא את עמדתו שהתורה עכשיו יוצאת לא מירושלים, אלא מבארי ומאוטרנטו. הטקסט צורם בשל ההשוואה בין ירושלים לערים

בגולה. רבנו תם מדגים כיצד היהודים שהסתגלו למציאות החדשה של הגלות היו מסוגלים לבנות קהילות חדשות שבהן התורה חיה וקיימת. אחרי ככלות הכל, אפשר לגלות מארץ מסוימת, אבל הזהות היהודית לעולם נשארת.

רבנו תם רומז שלמרות שהיהודים בבבל ייחלו לרגע שבו יוכלו לחזור לארץ ישראל, יהודי בארי ואוטרנטו במאה ה-12 הרגישו בבית מחוץ לארץ ישראל. פרשנות זו נפוצה גם במקומות וזמנים אחרים, למשל במקורות איטלקיים מתקופת הרנסנס. דוגמאות רבות לאורך ההיסטוריה מכילות גישות שונות לחיים בגלות. דוגמא אחת מתוארת על ידי ד"ר יוסף חיים ירושלמי (1932-2009), שהיה רב, היסטוריון, ופרופסור להיסטוריה יהודית באוניברסיטת הרווארד ובאוניברסיטת קולומביה.

מקור 10: יוסף חיים ירושלמי, "גלות וגירוש בהיסטוריה היהודית", בתוך:

Crisis and Creativity in the Sephardic World. Benjamin R. Gampel, ed. Columbia University Press, New York, 1997.

בשנת 1526 בסיינה שבאיטליה, הבנקאי ישמעאל דה רייטי, שבביתו, שתואר כ"מקדש לתורה ומדע", ביקר ההרפתקן המשיחי דוד ראובני. לראובני הוצע מקום ללון אבל בלי סיוע כלכלי עבור הפרויקט שלו. ראובני מדווח: "אמרתי לו, 'מה אתה רוצה? ירושלים, או להישאר איפה שאתה נמצא?' והוא ענה – 'אין לי כל עניין בירושלים, ואין לי לא רצון ולא תשוקה לכל מקום מלבד סיינה'.

< שאלו:

1. כיצד משנים מקורות 8, 9 את תפיסתכם לגבי החיים היהודיים בגלות בבל, בהשוואה למאה ה-12, או למאה ה-16? ומה לגבי היום?
2. כאשר בוחרים לעבור למקום חדש, כיצד עשוי להשפיע הקשר לעם היהודי על ההחלטה? באילו דרכים אפשר לשמור על הזהות היהודית בסביבה חדשה?
3. במעבר ממקום אחד למשנהו, מה אנחנו משמרים ומביאים אתנו מן המקום הישן אל המקום החדש? מן הזהות הישנה אל הזהות החדשה?
4. כיצד עם נודד שומר על קשר למולדתו?

לפי המחקר של פרופ' ירושלמי, בעוד שהיו וישנם אנשים שמרגישים שהמציאות היהודית מחוץ לארץ ישראל קשה וכואבת, אחרים מסתגלים לסביבה החדשה עד כדי הזדהות מלאה, בלי שום רצון לשוב לירושלים. ולמרות שיש תקדים להישארות במקום שממנו אנחנו אמורים "לשוב", יש מי שמתחבר דווקא לתחושה שצריך לשוב.

סיכום העם הנודד (10 דקות)

לכל אורך הדורות, בכל מקום שבו חיו היהודים – בין אם מתוך כורח ובין אם מתוך בחירה – הם הצליחו לבנות לעצמם חיים חדשים וקהילות משגשגות. במקומות שונים ובתקופות שונות, נמצאו דרכים שונות להתחבר ליהדות, דרך התרבות והמסע המשותף, שאפשר שימור של הזהות היהודית.

כיצד יכול עם לשמור על זהותו בגלות? הניידות של התורה וההלכה, של הפילוסופיה היהודית לאורך שנות עם ישראל בגולה, אפשרו לעם היהודי לחצות יבשות ועדיין לשמור על זהות יהודית מגובשת. כתב על כך הרב שטינזלץ:

< קראו בקול את מקור 11.

מקור 11: הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ, פסח: חג החרות.

בכל שנות הגלות והנדודים, היהודים נדרשו להשלים עם חוסר היכולת שלהם לשלוט בחייהם בתחומים רבים, אבל הגלות לא הייתה שלמה, משום שהם לא התייחסו אל עצמם כאל נחותים. כל עוד הם שמרו וטיפחו את הפנימיות שלהם, חיי הרוח שלהם לא סיפקו רק נחמה, אלא גם שימשו להם מולדת, מקום מפלט שלא ניתן לפגוע בו או להחריב אותו.

< שאלו:

1. כיצד מבין הרב שטינזלץ את היחס בין עם למולדת? מה דעתכם על האופן שבו הוא מציג יחס זה, ומדוע? כיצד הרעיון המוצג כאן עשוי לשנות את האופן שבו אנו תופסים את העם היהודי?
2. איזה דמיון ואיזה שוני ראיתם בין המסעות שעליהם דיברנו היום? האם יש דמיון לרגעים מרכזיים ביהדות התפוצות בתקופה המודרנית?
3. האם הדיון כאן היום שינה את תפיסתכם לגבי הבנת התפוצות ונדודי העם היהודי? כיצד, ומדוע?

עם נודד

הקדמה

מקור 1: הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ: "האם יש לנו תכונות ייחודיות?" בתוך: אנו היהודים.

העם היהודי סבל באופן מיוחד ממסעות השמדה, החל ממלחמות בר כוכבא ועד לימינו. מאידך, לעם היהודי יש יתרונות רבים שקשורים בקיום הפיסי. מצב הגלות, על אף הקשיים המהותיים הכרוכים בו, מספק ליהודים אפשרות – שאינה קיימת עבור רוב תושבי הארץ, - לנדוד ולהגר ממקום למקום. יתרה מכך, מצב הגלות מאפשר גמישות מסוימת, והרגילה את היהודים להסתגלות לתנאים חדשים. לדוגמא, עמים שעיקר הכלכלה שלהם התבססה על עבודת אדמה היו רגישים במיוחד לכל אסון טבע, בעוד שהיהודים לא הושפעו באותה מידה מקטסטרופות כגון אלה.

חלק ראשון: חוויית הגלות הראשונה

מקור 2: ירמיהו כט, י-יד.

כִּי כֹה אָמַר ה' כִּי לֹא מְלֵאָה לְבַבְךָ שְׂבָעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם וְהִקְמַתִּי עֲלֵיכֶם אֶת דְּבַרִּי הַטּוֹב לְהַשִּׁיב אֶתְכֶם אֶל הַמְּקוֹם הַזֶּה: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי אֶת הַמַּחְשְׁבֹת אֲשֶׁר אֲנֹכִי חָשַׁב עֲלֵיכֶם נְאֻם ה' מִחֲשָׁבוֹת שְׁלוֹם וְלֹא לְרָעָה לַתֵּת לָכֶם אַחֲרַיִת וְתִקְוָה: וְקִרְאתֶם אֹתִי וְהִלַּכְתֶּם וְהִתְפַּלַּתֶם אֵלַי וְשִׁמַּעְתִּי אֲלֵיכֶם: וּבְקִשְׁתֶּם אֹתִי וּמְצֵאתֶם כִּי תִדְרָשְׁנִי בְּכָל לְבַבְכֶם: וְנִמְצָאתִי לָכֶם נְאֻם ה' וְשִׁבַּתִּי אֶת שְׁבִיתְכֶם [שְׁבוּתְכֶם] וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל הַגּוֹיִם וּמִכָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּי אֶתְכֶם שָׁם נְאֻם ה' וְהִשְׁבַּתִּי אֶתְכֶם אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם מִשָּׁם:

חלק שני: מגלות לתפוצות

מקור 3: ירמיהו כט, ד-ז.

כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלִיתִי מִירוּשָׁלַם בְּבָלָה: בְּנֵי בְתִיִם וְשָׁבוּ וְנָטְעוּ גִזְזֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָן: קָחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בְנִים וּבָנוּ וְקָחוּ לְבָנֵיכֶם נָשִׁים וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם תִּנּוּ לְאִנְשֵׁים וְתִלְדְּנָה בְנִים וּבָנוּ וְרַבּוּ שָׁם וְאַל תִּמְעָטוּ: וְדַרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה וְהִתְפַּלְלוּ בְעַדָּהּ אֵל ה' כִּי בְשָׁלוֹמָה יִהְיֶה לָכֶם שְׁלוֹם:

מקור 4: עזרא א, א-ד.

וּבִשְׁנַת אֶחָת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרְס לְכָלוֹת דְּבַר ה' מִפִּי יְרֵמְיָה הָעִיר ה' אֶת רוּחַ פָּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרְס וַיַּעֲבֵר קוֹל בְּכָל מְלֻכוֹתָיו וְגַם בְּמִכְתָּב לְאֹמְרֵי: כֹּה אָמַר פָּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרְס כָּל מְמַלְכוֹת הָאָרֶץ גִּתְּנוּ לִי ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא פִקֵּד עָלַי לְבָנוֹת לוֹ בְּיַת בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה: מִי בָכֶם מִכָּל עַמּוֹ יְהִי אֶלְקִינוּ עִמּוֹ וַיַּעַל לִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיְבָן אֶת בֵּית ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא הָאֱלֹקִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם: וְכָל הַנְּשָׂאֵר מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הוּא גָר שָׁם יִנְשְׂאוּהוּ אֲנָשֵׁי מְקוֹמָם בְּכֹסֶף וּבְזָהָב וּבְרִכּוּשׁ וּבְבִהֶמָה עִם הַנְּדָבָה לְבֵית הָאֱלֹקִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם:

מקור 5: רש"י, עזרא א, ג-ד.

וכל הנשאר. וכל יהודי הנשאר במקומו שלא יוכל לעלות מחמת שאין לו ממון: **ינשאוהו.** מצוה אני לאנשי מקומו שיעניקוהו וינשאוהו בכסף וזָהָב ורכוש ובהמות למען יוכל לעלות לירושלים עם הנדבה אשר יתנדבו אנשי מקומו לבנין הבית שאף האומות יש בהם אשר היו מתנדבים נדבה לבנין הבית: לבית האלקים אשר בירושלים.

מקור 6: הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ, פירוש לעזרא א, ד.

היה ברור לכורש שלא כל היהודים ייענו לקריאתו, משום שבבל מרוחקת מארץ ישראל, והמסע היה מפרך. על כן, הוא אמר: "וכל הנשאר מכל המקומות אשר הוא גר שם, ינשאוהו אנשי מקומו בכסף וזָהָב ורכוש ובהמה עם הנדבה לבית האלוקים אשר בירושלים". כורש שכנע יהודים שהחליטו שלא לשוב לכל הפחות לסייע לאלה שבחרו ללכת. הוא אפילו דחק בהם לשלוח נדבות לירושלים. כורש אולי ידע ואולי לא ידע שהיהודים השבים עמדו להגיע לארץ שוממה. למרות זאת, הוא הבין שיידרש להם כסף לא רק למסע. בנוסף, כורש עצמו, יחד עם מלכים נוספים, תרם כסף וכלים למקדש, ודרש מהיהודים להשתתף ביזומה התנדבותית זו. על כן, הצהרת כורש הייתה יותר מאשר הרשאה ליהודים לשוב לארץ ישראל. הוא עודד אותם באופן פעיל לשוב ולבנות את המקדש, ולייסד לעצמם בית לאומי.

חלק שלישי: תפוצות

מקור 7: רבי יהודה הלוי, לבי במזרח

לבי במזרח ואנכי בסוף מערב
איך אטעמה את אשר אכל ואיך יערב
איכה אשלם נדרי ואסרי, בעוד
ציון בחבל אדום ואני בקבל ערב
יקל בעיני עזב כל טוב ספרד, כמו
יקר בעיני ראות עפרות דביר נחרב

מקור 8: מיכה ד, ב.

והללו גוים רבים ואמרו לכו | ונעלה אל הר ה' ואל בית אלקי יעקב ויורנו מדרךיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים:

מקור 9: רבנו תם, ספר הישר, פרק תשו, עמ' צ.

כי מבארי תצא תורה ודבר ה' מאוטרנטו

מקור 10: יוסף חיים ירושלמי, "גלות וגירוש בהיסטוריה היהודית", בתוך:

בשנת 1526 בסיינה שבאיטליה, הבנקאי ישמעאל דה רייטי, שבביתו, שתואר כ"מקדש לתורה ומדע", ביקר ההרפתקן המשיחי דוד ראובני. לראובני הוצע מקום ללון אבל בלי סיוע כלכלי עבור הפרויקט שלו. ראובני מדווח: "אמרתי לו, 'מה אתה רוצה? ירושלים, או להישאר איפה שאתה נמצא?' והוא ענה – 'אין לי כל עניין בירושלים, ואין לי לא רצון ולא תשוקה לכל מקום מלבד סיינה'.

סיכום העם הנודד

מקור 11: הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ, פסח: חג החרות.

בכל שנות הגלות והנדודים, היהודים נדרשו להשלים עם חוסר היכולת שלהם לשלוט בחייהם בתחומים רבים, אבל הגלות לא הייתה שלמה, משום שהם לא התייחסו אל עצמם כאל נחותים. כל עוד הם שמרו וטיפחו את הפנימיות שלהם, חיי הרוח שלהם לא סיפקו רק נחמה, אלא גם שימשו להם מולדת, מקום מפלט שלא ניתן לפגוע בו או להחריב אותו.